

Meningsfulla sammanhang är objektivt verkliga

I ett inlägg i Tvärsnitt 4:2007 hävdade Rögnvaldur Ingthorsson att det är fel att betrakta naturvetenskapen som en självklar förebild för humanvetenskapen därför att humanvetenskapen studerar en annan typ av forskningsobjekt och måste utveckla egna metoder för att få kunskap om dem.

Inlägget inspirerade Torbjörn Fagerström att i Tvärsnitt 1:2008 betona vikten av att vara misstänksam mot "särartsresonemang", särskilt om de förnekar att vetenskapen studerar en objektiv verklighet. Att förneka existensen av en objektiv verklighet, menar han, är att anamma ett "kunskapsideal som är grundat i ett New-age-inspirerat svärmeri – inte sällan spetsat med ett kryddmått teknikrädsla och en knivsudd ockultism."

Här svarar Rögnvaldur Ingthorsson på Fagerströms inlägg:

Det är olyckligt att mitt inlägg kunde förknippas med det postmoderna kunskapsideal som Fagerström rätteligen kritiserar. Grunden för humanvetenskapernas särart, enligt min mening, är att de studerar en speciell typ av objektivt existerande sakförhållanden, så kallade "meningsfulla sammanhang", inte att de inte studerar någon verklighet alls.

Tyvärre har jag nog felbedömt hur ovanligt det är att betrakta innehållet i våra tankar som objektivt existerande och inbjöd till missförstånd genom att vara otydlig. Jag sa att meningsfulla sammanhang "har inte objektivt givna egenskaper oberoende av våra tankar, känslor och handlingar", vilket kan tolkas som ett förnekande av att de har objektiva egenskaper. Det jag ville säga var att deras egenskaper är beroende av tankar. Risken för att tolka passagen som ett förnekande av en objektiv verklighet är särskilt stor om läsaren uppfattar "objektiv" som liktydigt med "oberoende av tankar". Jag borde därför klargöra hur jag menar att "meningsfulla sammanhang" är objektivt verkliga trots att de är beroende av tankar.

Benämningen "objektiv verklighet" åsyftar världen så som den är i sig själv, oberoende av våra försök att föreställa oss och mäta den. Tankeinhåll kan, enligt denna uppfattning, vara objektivt verkligt, eftersom detta innehåll är så som det är oberoende av våra försök att skapa teorier om det. Någon kan vilja invända: kan våra tankar verkligen vara oberoende av hur vi tror att de är; kan vi ha fel om våra egna tankar?

Jo, det kan vi. Visserligen är vi alltid medvetna om våra medvetandetilstånd, men vi kan vara osäkra på vad vi egentligen tycker och känner, och ha osammanhängande eller falska tankar utan att själva inse det. Det tycks till exempel vara möjligt att någon formulerar tanken "jag är helt otroligt ödmjuk" utan att inse att hon därmed inte längre är så ödmjuk. Vi missförstår ofta sociala sammanhang och även om vi oftast är hyfsat klara över innehållet i våra egna tankar, finns det utrymme för humanvetenskapliga studier av hur det verkligen ligger till med den saken.

Ibland definieras "objektiv" i termerna "det som existerar oberoende av våra tankar" i tron att det är liktydigt med "världen så som den är i sig själv oberoende av våra försök att föreställa oss den". Därför uppfattas inte alltid innehållet i våra tankar som en del av den objektiva verkligheten, eller åtminstone inte som något som kan ha vissa egenskaper oavsett vad vi tror om den saken. I naturvetenskapen stöter man inte på något problem med denna uppfattning eftersom man bara undersöker icke-medveten materia. Den del av verkligheten som naturvetenskapen studerar är oberoende av tankar. Humanvetenskapen däremot söker kunskap om andra subjekt och deras tankeinhåll och då uppstår frågan:

Rögnvaldur Ingthorsson
foto: Gerd Flodgren

Artikeln är skriven av Rögnvaldur Ingthorsson, fil.dr i teoretisk filosofi och vikarierande lektor vid Institutionen för kostvetenskap vid Umeå universitet.

Det inlägg han svarar på här skrevs av Torbjörn Fagerström, professor i teoretisk ekologi, tidigare verksam vid Lunds universitet och f.d. prorektor vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Se detta inlägg.

Referenser:

Bartlett, F. C. (1932): *Remembering: An Experimental and Social Study*. Cambridge University Press, Cambridge.

Bruner, J. (1990): *Acts of Meaning*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Donald, M. (1991): *Origins of the Modern Mind*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Miller, P. J. (1982): *Amy, Wendy, and Beth: Learning Language in South Baltimore*, University of Texas Press, Austin, TX.

finns inte tanke-innehåll "på riktigt" eftersom det inte är oberoende av tankar?

Det är orimligt att förneka tanke-innehållets objektiva verklighet; det är liktydigt med att förneka att våra handlingar är meningsfulla. Forskare diskuterar och undersöker vilka idéer som bäst återger hur världen är, därför att de har olika idéer om världen och tror att två oförenliga idéer inte kan vara sanna samtidigt. Deras tankar ingår som konstitutiva element i det sammanhang som vi kallar vetenskaplig forskning och gör den meningsfull.

Att studera forskning består inte bara av att beskriva forskarnas rörelser i tid och rum och andra fysiskt mätbara egenskaper, utan också av att klargöra meningsinnehållet i forskarnas tankar och hur det motiverar deras resonemang och handlingar. Men, enligt idén om att "objektiv" är liktydig med "oberoende av våra tankar" så är forskarnas tankar inte en del av den objektiva verkligheten. Detta är inte ett tecken på att humanvetenskap inte studerar en objektiv verklighet utan ett tecken på att något måste vara galet med denna idé om vad det innebär att vara "objektivt verklig".

Det är värt att notera att ibland används "objektiv" som liktydig med "objektivt mätbar/observerbar", under antagandet att om något är objektiva verkligt så är det i princip objektiva mätbart av vem som helst med den rätta utrustningen. Jag tror inte att det är fullt så enkelt. Det är inte uppenbart att tankeinhåll någonsin kommer att kunna mätas av någon annan än personen som har tankarna. Tankeinhåll är inte offentligt tillgängligt på samma sätt som fysiska objekt. Självrapporterat tankeinhåll kan därför inte bekräftas via mätning av andra part. Framförallt är "objektivt mätbar" inte liktydig med "världen så som den är i sig själv oberoende av våra försök att föreställa oss eller mäta den".

Från min synvinkel finns inga problem med att studera språkliga kategorier och maktstrukturer, så kallade "sociala konstruktioner", eftersom de är en del av den objektiva verkligheten. Men det kan vara värt att nyansera bilden av sociala konstruktioner för det finns minst tre olika typer: generiska, diskursiva och pragmatiska.

En generisk konstruktion är något som skapas av en social aktivitet (genesis \approx skapelse). Rättsystemet är en konkret social företeelse som människor har skapat genom direkta eller indirekta överenskommelser om att följa vissa regler i enlighet med olika idéer om vad som är rätt och fel och om hur vi vill att samhället ska fungera. Rättsystemet grundas på idéer och överenskommelser, men är inte desto mindre ett objektiva existerande fenomen som kan studeras vetenskapligt. Men det är inte uppenbart att det är en företeelse som bäst förklaras i termer av naturlagar.

En diskursiv konstruktion är objekt som delvis har formats av en social aktivitet. En människa är en biologisk varelse från födelsen men formas sedan som person genom en social miljöpåverkan (uppfostran) och är i den meningen en social konstruktion. Det heter "diskursiv" därför att vi formas av hur andra pratar om oss. Vi får ständigt höra att vi är "flickor/pojkar" och måste göra så och så därför att vi är "flickor/pojkar". Vi uppfostras att uppfatta det som oundvikligt/naturligt att bete oss som de flickor och pojkar som omgivningen anser att vi är och onaturligt att trotsa normen. I den mån vi formas som individer av en social miljöpåverkan (idépåverkan) är vi diskursiva sociala konstruktioner, men vi är inte mindre objektiva verkliga för det även om vi som personer med en fri vilja kanske inte lyder under naturlagar.

Pragmatiska konstruktioner är de rent begreppslika kategorier som oftast kallas "sociala konstruktioner". I regel finns det lika många begreppslika kategorier i ett språk som det finns praktisk användning för (därav "pragmatisk"). I forskarsamhället används begrepp som "transcendent" och "operationalisering" som ingen normal människa använder, eftersom det inte finns något behov av det till vardags.

Begrepp är tankekonstruktioner som vi människor skapar för att

beskriva aspekter av verkligheten. Problemet är att vi tenderar att betrakta även de generiska och diskursiva konstruktioner som begreppen benämner som naturfenomen. Vi använder till exempel begreppet "nation" som om det hänvisade till någon slags naturligt objekt liksom djurarterna ren, lejon och elefant. Nationer är generiska konstruktioner, de skapas och söndras av sociala aktiviteter, ibland bara genom ett handslag. Vi kan byta nation genom att byta medborgarskap. Lejon och elefanter kan inte komma överens om att byta art eller bli samma art.

Att begrepp är pragmatiska konstruktioner betyder inte att objekten som de benämner måste vara sociala konstruktioner, och det är ett misstag att tro att exempelvis nationer inte finns "på riktigt" på grund av att de är en social konstruktion. Nationer är verkliga även om de inte uppenbarligen är objekt som existerar oberoende av mänskligt tänkande och därmed inte uppenbarligen lyder under naturlagar.

Att tankar ingår i meningsfulla sammanhang är anledningen till att humanvetenskapen står inför andra metodologiska utmaningar än naturvetenskapen; dels på grund av att tankar inte är offentligt tillgängliga, och dels för att de inte uppenbarligen är lagbundna. Om mitt resonemang ska kritiserars, så bör det kritiserars för att det bygger på antagandet att autonoma varelsers tänkande och beteende inte är helt och hållet kausalt determinerat och därför inte fullständigt lagbundet.

Det är därmed inte givet att kunskap om mänskligt handlande ska formuleras som naturlagar, inte heller att den bör testas på samma sätt som när man bekräftar naturlagar. Därför är det en björntjänst att insistera på att de som studerar meningsfulla sammanhang ska följa en mall som används när man studerar icke-medveten materia, utan hänsyn till skillnaderna. Det om något strider mot det enda sanna vetenskapliga förhållningssättet.